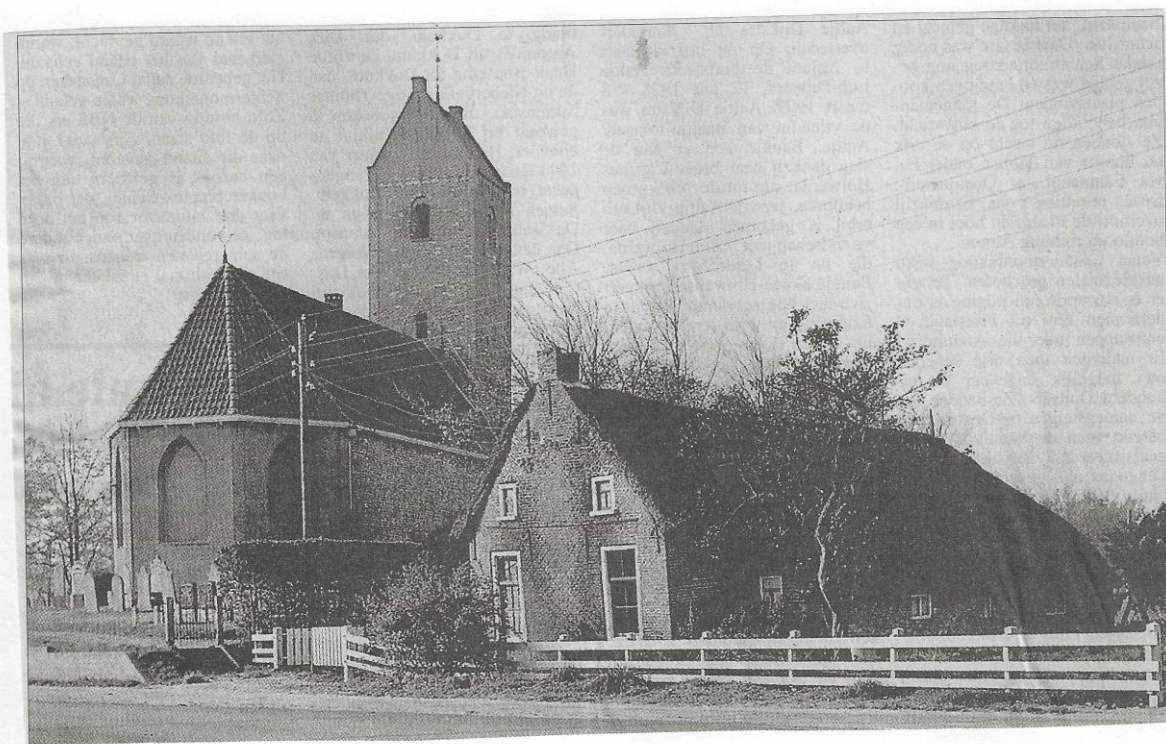

*"Dat de verzoekster, na al het genotene,
zich van haren kant dient te bezuinigen..."*

De lotgevallen van Hendrik van der Boon en Aaltje Touwsma gedurende de 19de eeuw in Achtkarspelen

Door Dirk Reinder Wildeboer te Buitenpost
Secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen
Tel. 0511-541920, e-mail: d.r.wildeboer@hetnet.nl

Pand Tsjerkebuorren 17 te Twijzel afgebroken in 1963. Laatste bewoner W. Laanstra. Op de achtergrond de N.H. kerk. (Foto: uit gemeentearchief)

Ons land was van 1830-1839 in een gewapend conflict gewikkeld met de Belgische zuiderebuuren. Voor het dagelijks leven had dit vooral in de beginperiode ingrijpende gevolgen, want onze soldaten werden destijds opgeroepen om tegen deze nieuwe vijand de strijd aan te binden. In dit artikel komen de belevenissen aan de orde van een gewone man en vrouw, die in en rondom genoemde periode leefden. Het was economisch een slechte tijd met veel werkloosheid. De achtergrond van dit verhaal is om een beeld van die tijd te geven.

Hendrik Hanzes van der Boon

Hij aanschouwde het eerste levenslicht op 21 oktober 1801 te 'Harkema OpEnde' als zoon van Hans Sjoerds, arbeider en Froukje Uilkes Boujus, arbeidster. Volgens de in 1831 opgemaakte huwelijksakte van Hendrik woonde zijn vader bij de geboorte destijds onder Doezum. De ouders verzuimden de nieuwe wereldburger te laten dopen en dat zou formele gevolgen hebben voor de huwelijksvoltrekking, maar daarover later meer. In het begin van de maand oktober van het jaar 1808 stierf Hans Sjoerds, dus de vader van Hendrik van der Boon, in zijn woonplaats Doezum. Hendrik groeide op en in het jaar 1820 werd hij opgeroepen om te loten voor de militaire dienst. Hij trok een laag nummer en volgens een verklaring van de Nationale Militie werd hij niet opgeroepen. "zijnde hem tot geen dienst verplicht". Hendrik had dus geluk gehad. Toch kwam hij nog in de militaire dienst terecht, omdat hij met iemand, voor een bepaald geldbedrag ruidde, die een hoog nummer had getrokken en wel dienstplichtig was. In het archief van de notarissen kon een akte worden opgespoord, waarbij een en ander werd vastgelegd. In deze akte van "Jan Romein, Openbaar Notaris reciderende te Buitenpost in de Grietenij Achkarspelen" kunnen we lezen dat op 28 februari 1820 ten huize van de weduwe Valk te Kollum een "contract van ruiling" werd aangegaan tussen "Hendrik Hanzes van der Boon, Boereknegt te Oudwoude" en "Jelle Kornelis van der Horn, boerezoon, woonagtig onder Burum". Hendrik was hierbij "gesterkt" met zijn moeder Froukje Uilkes, arbeidster te Oudwoude en Jelle was bij deze gelegenheid "gesterkt met zijn vader Kornelis Klazes van der Horn, landbouwer" te Burum. In deze akte valt te lezen dat Jelle van der Horn zijn getrokken nummer 46 overdroeg aan Hendrik van der Boon, die met lotnummer 5 uit de bus was gekomen. Op deze manier ging dus de arbeider Van der Boon de militaire dienst opknappen voor de boerezoon Van der Horn. Maar daar hing wel een prijskaartje aan. In totaal was hier een bedrag mee gemoeid van f 525,-. Bij de opkomst moest f 100,-

Hendrik Hanzes van der Boon kon niet schrijven en ondertekende met een kruisje. Grietman van Haersma zette zijn handtekening onder het document.

worden betaald en de rest nadat de dienstdienst volledig achter de rug was. Over dit restant was ook nog rente verschuldigd en alle geldbedragen behoorden "met zilveren klinkende en alhier gangbare munt" worden betaald "met expresse uitsluiting van alle voor geld gaande papieren, die in omloop zijn". Als getuigen waren aanwezig: Herman Eelkes Bakhuis, meester bakker en Durk Gerrits de Vries, landbouwer, "beiden woonagtig te Muntjen-zijl".

Aaltje Hendriks Touwsma

Zij werd in 1795/1796 te Oudehaske geboren als dochter van Hendrik Roelofs, arbeider aldaar en Antje Hessels, zonder beroep. Haar vader stierf op 18 december 1813. Aaltje vestigde zich nadien in het dorp Kooten, nu Kootentille. Wanneer zij hier is komen wonen, valt niet na te gaan, want bevolkingsregisters waren er destijds nog niet. Wel kunnen we nu nog lezen dat zij door de armvoogdij van het dorp Kooten werd gealimenteerd, dat wil zeggen dat zij bijstand kreeg. Voor het eerst komt haar naam in het jaar 1825 in de boekhouding voor. Zij kreeg toen eenmalig een bedrag van f 0,50. In ieder geval blijkt hieruit dat zij in dat jaar al in Kooten woonde. Gedurende de volgende jaren van 1826 tot en met 1831 komen we regelmatig en ook onregelmatig bedragen tegen, die aan Aaltje werden uitbetaald. Over de jaren 1826 en 1827 waren dit z.g. weekgelden van o.a. f 0,30, f 0,50 en f 0,70. In december 1826 en december 1827 ontving zij van de armvoogdij "een halve schuute baggelaarturf". Behalve Aaltje kwamen er nog vier armen in Kooten voor deze turf in aanmerking. In de loop van het jaar 1827 moet zij ziek zijn geweest, want toen werd er een uitgaaf geboekt van f 8,70 voor "geneesmiddelen en geleverde diensten". Het was dus nodig dat er een dokter aan te pas kwam. Verder ontving zij nog een bedrag van f 1,53 en een halve cent aan kleding. Over de periode 1 mei 1827 tot 1 mei 1828 betaalde de armvoogdij voor haar aan de eigenaresse van de woning,

de weduwe Alle van der Wal, de jaarlijkse huishuur van f 10,-.

De relatie van Hendrik met Aaltje

Zo omstreeks 1825 zal Hendrik zijn dienst als nummerwisselaar hebben vervuld. De normale dienstdienst was destijds vijf jaar. Wanneer Aaltje in zijn leven kwam is niet na te gaan. In ieder geval woonde het paar in november 1827 al samen en wel te Twijzel. Hendrik, arbeider van beroep, deed toen aangifte van de geboorte van hun eerste kind Froukje Hendriks, geboren op de 24ste van die maand en zij werd door de aangever erkend. In de akte kunnen we lezen dat het meisje ter wereld kwam "te zijnen huize onder de dorpe Twijzel in een ongenummerd huis". Hieruit valt op te maken dat ze niet in een stenen huis woonde, maar vermoedelijk in een houten hut.

Bijna twee jaren later, op 11 september 1829 kwam er een kleine Hans Hendriks ter wereld en nu in Kooten en ook weer in een huis zonder nummer. Uit de rekenboeken van de armvoogdij van het dorp Kooten blijkt dat gedurende bepaalde perioden van 1828 tot 18 april 1831 aan Aaltje nog onderstand werd verleend. In 1828 was er een wet van kracht geworden, waarbij alle jonge mannen tussen de 25 en 35 jaar werden opgeroepen om zich voor de verplichte schutterij bij de grietenij te laten inschrijven. In de maand december 1830 was het zo ver dat deze schutters in dienst moesten komen, om na een militaire opleiding, tegen de Belgische opstandelingen op te treden. Gehuwde mannen waren vrijgesteld, maar omdat Hendrik nog niet officieel was getrouwd, werd hij opgeroepen om richting front te vertrekken.

Trouwerij

In het begin van het jaar 1831 troffen Hendrik en Aaltje bij de grietenij voorbereidingen om in de huwelijksboot te stappen. Maar er moest nog een en ander worden geregeld om dit formeel mogelijk te maken.

Na de invoering van de burgerlijke stand in 1811 werd het verplicht dat aanstaande echtgenoten verschillende stukken moesten overleggen, zoals de geboorteakten van bruid en bruidegom.

Dit was dus niet mogelijk, omdat alle bruidsparen van na 1811 ruim voor dit jaar waren geboren toen er nog geen burgerlijke stand bestond. Het merendeel was wel gedoopt en een bewijsstuk van een geboorte- of doopaantekening van kerkgenootschappen werd als rechtsgeldig beschouwd. In dit geval had bruidegom Hendrik een probleem, want hij was niet gedoopt. Maar hiervoor was ook een oplossing. Er kon worden volstaan met een verklaring van getuigen, dat zij uit eigen waarneming kennis hadden van de tijd en plaats van het nergens geregistreerde feit van geboorte. Zo gebeurde het dat op 18 januari 1831 Hendrik Hanzes van der Boon, arbeider te Kooten voor de Vrederechter van het Kanton Buitenpost verscheen, vergezeld van de volgende getuigen:

- Brugt Uilkes Bouius, oud 66 jaar, arbeider te Surhuisterveen, met zijn vrouw Trientje Gerrits, oud 67 jaar.
 - Mindert Brugts Spoelstra, oud 70 jaar, barbier te Surhuisterveen.
 - Wubbe Martens Kloosterman, 51 jaren, arbeider te Kooten en Jentje Tjeerds Hennema, oud 45 jaren, mede arbeider aldaar.
 - Pieter Wybes Faber, oud 64 jaren, grofsmid en Antje Teijes Vaatstra, 60 jaar, arbeidster, beiden wonende te Augustinusga.
- Deze personen verklaarden dat de a.s. bruidegom op 21 oktober 1801 te Harkema-Opeinde werd geboren, niet was gedoopt, omdat dit door zijn ouders was verwaarloosd. In verband met het feit dat de getuigen Brugt Bouius en Mindert Spoelstra aan Hendrik waren verwant, hadden ze hem dadelijk na zijn geboorte gekend en zien opgroeien. Op de tiende april van het jaar 1831 was het dan zover dat Hendrik en Aaltje elkaar op het grietenijhuis in Buitenpost het jawoord gaven. Van het bruidspaar was alleen de moeder van de bruidegom nog in leven, die aanwezig was en haar toestemming gaf. Na de trouwerij moest de verse bruidegom dus weer naar zijn militair onderdeel vertrekken.

Geboorte kleine Hendrik

Ruim drie maanden na het huwelijk kwam het derde kind van Hendrik en Aaltje ter wereld en wel op 27 juni 1831. In de geboortakte valt te lezen dat de aangifte werd gedaan door Trijntje Jans Kok, 50 jaar, winkeliersche, wonende te Kooten. Zij verklaarde dat het kind Hendrik Hendriks van der Boon was geboren "te haren huize te Kootsertille onder Kooten" en dat de vader van het kind "thans schutter in garnizoen is, liggende te Woerden".

Klacht van Aaltje

De grietenij was verplicht om de achtergebleven familieleden, die van de inkomens van de opgeroepen militairen afhankelijk waren, financieel te ondersteunen. Over de periode 1830 tot en met 1836 betrof dit in totaal 41 personen, kosten f 8.457,10. Aaltje was niet tevreden met haar ondersteuning en schreef een request aan de minister van oorlog om "meerdere onderstand" en ontslag van haar man Hendrik uit de militaire dienst. Via de gouverneur van de provincie kwam dit bij de grietman van Achtkarspelen terecht om advies. Het antwoord van grietman van Haersma is bewaard gebleven en hierin werd uitvoerig ingegaan op de situatie. In het kort kwam het er op neer dat Aaltje maar wat zuiniger moest gaan leven en geen reden had om te klagen, wat uit de volgende zinnen blijkt: "Dat niettegenstaande dit huwelijk na de inlijving van den Schutter is voltrokken, dadelijk daarna op requirante is toegelegd een voldoende weekgeld, gedurende haren hoog zwangeren en tegelijks sukkelenden toestand". Haar weekgeld was destijds gebracht op f 3,25, "doch nu hare bevalling en naar gelang van hare herstelling, is ingekort op f2,-". "Dat overzulks is voorzien in de kraamkosten van deze vrouw en tevens aan dezelfde is verstrekt de noodige turf voor den tegenwoordige winter en voor circa veertig Guldens aan Kleeding en andere winkelwaren. Dat ook nog aan haren man bij gelegenheid hij zich hier met verlof heeft bevonden, eenen reispenning is uitgereikt om naar zijn Corps te

kunnen retourneren. Zoodat sedert het huwelijk tot den dag van heden en alzo in den tijd van minder dan tien maanden de requirante met haar huisgezin aan de Grietenij zal hebben gekost een som van f 175,- en zij daardoor is geraakt in eenen merkbaaren ruimeren en beteren toestand. Getuige haren tegenwoordige goeden kleding en welvarenden voorkomen daar waarin zij zich voor haar huwelijk bevond als gealimenterde van den dorpe Kooten". Het bestuur van Achtkarspelen was van mening dat zij "na al het genotene zich van haren kant dient te bezuinigen, zoodat zij met haar tegenwoordig weekgeld door den tijd komt". Er werd dan ook geadviseerd het verzoek af te wijzen "met aanmaning om zich voortaan tevreden te stellen met en te berusten in hetgeen het Bestuur billijk oordeelt haar

toe te leggen". Aaltje en haar 3 kinderen moesten dus maar met een weekgeld van f 2,- zien rond te komen.

Tragisch

Of Hendrik Hanzes van der Boon als schutter daadwerkelijk aan de oorlogshandelingen tegen de Belgen heeft deelgenomen, is niet bekend. Op het grietenijhuis te Buitenpost kwam op 14 juli 1832 helaas het bericht, dat hij op 30 juni van dat jaar in het militair hospitaal te Bergen op Zoom was overleden. Twee bedienden van het ziekenhuis, "bekenden van de overledene", hadden daarvan aangifte gedaan bij de burgerlijke stand van die gemeente. Hendrik was volgens dit bericht "Schutter bij de derde Compagnie, derde bataillon, der eerste afdeling van de Vriesche Schutterij". Bij de burgerlijke stand van Achtkarspelen

werd hierna een overlijdensakte opgemaakt. Het is waarschijnlijk dat Hendrik aan de cholera is gestorven en wel in verband met het volgende:

Boer Hellema te Wirdum hield in die tijd een dagboek bij dat later is uitgegeven met als titel "Kroniek van een Friese boer". Op 25 februari 1832 schreef hij: "Ons Gouvernement neemt opvolgende maatregelen om de Cholera te weeren en wanneer die onverhoopt mogte uitbreken, door gepaste behandelingen en daartoe dienende geneesmiddelen, daar te stellen. Alle Doctoren en Chirurgen, ook alhier, hebben vanwegen het Bestuur de nodige instructiën ontvangen en hebben zich ten gevolge van de daartoe dienende geneesmiddelen voorzien. O! met welke gevaren wordt het menschedom niet bedreigd! Mogt de Heere ons bewaren! Een andere

dagboekschrijver uit die tijd, t.w. Lieuwe Jans de Jong, boer te Poppenhuizen onder Oldeboorn, maakte ook melding van deze epidemie. Op 18 juni 1832 schreef hij in zijn dagboek: "Er zijn vele kinderen en nu mede bejaarden die door krampachtige vlagen op de ingewanden gekweld, geweldige perzigen krijgen en schiekelijk niets lossen dan als met bloed gemengde darmslijmen, soms met brakingen. Deze ziekte, bijna als cholera-achtig, baart ongerustheid. Ook deze ziekte onervindt ik mede, waarbij gister een hevige koorts kwam, heden wat beter". Op 26 augustus 1832 had de ziekte Fryslân bereikt, "als vloek uitgebroken zijnde, zijn alle publieke vermakelijkheden verboden. In het begin van oktober heerste de cholera nog in Leeuwarden, want Hellema, die op vrijdag de vee-markt had bezocht, maakte toen nog de volgende aantekening: "Ik heb mij gister in de stad ten hoogsten over verwonderd, niemand scheen bevreesd, althans heb ik er niemand over horen spreken."

De stad was volgens gewoonte vol mensen, uit alle oorden tezamen gevloeid, ook de handel evenals de gewone marktdagen ging ook op dezen marktdag zinnen gang, nergens kon ik eenige verandering bespeuren". Het is bekend dat veel opgeroepen soldaten in militaire hospitalen rond 1832 kwamen te overlijden. Vermoedelijk was dit een gevolg van de cholera-epidemie.

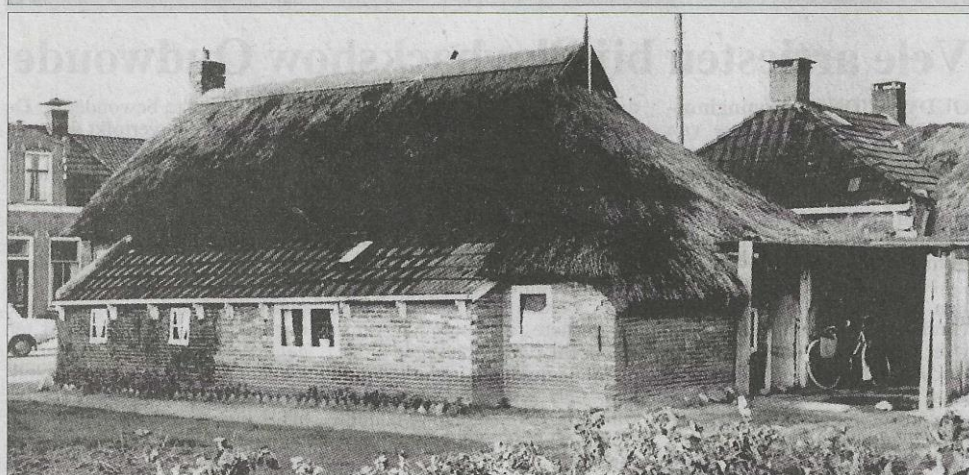
Ten slotte

Aaltje Touwsma, weduwe van Hendrik van der Boon, stierf op 3 januari 1872 te Drogeham, waar ze toen woonde.

Haar zoon Hendrik Hendriks van der Boon, arbeider te Twijzel en Riekele Tjerks Witteveen, landbouwer te Drogeham, deden in Buitenpost aangifte van het overlijden. Het kan zijn dat Van der Boon destijds bij Witteveen als arbeider in dienst was. Beide mannen waren de schrijfkunst niet machtig en konden dus de akte niet ondertekenen.

Bron:

- gemeentearchief van Achtkarspen

Pand Optwizel 17 te Twijzel. In 1964. Nadien afgebroken. Laatste bewoner K. Praamstra. (Foto's: uit gemeentearchief)

Pand Tillebuorren 45 te Kootstertille, afgebroken in januari 1996. Laatste bewoner R. de Wind. Op de achtergrond de N.H. kerk. (Foto: uit gemeentearchief)

Pand Rykswei 8b onder Kootstertille in september 1964. Later afgebroken. Laatste bewoner G. de Haan. (Foto: uit gemeentearchief)